

”המחקר ההיסטורי והשפעתו על הכרת המחוקק ומוסדותיה
הלאומיים של מדינת ישראל בישואת יהודי לוב”

כותבת: אלי בנימין

1. מבוא: בעבודה זו אבקש לבחון את יחסי הגומלין שבין המחקר ההיסטורי לבין הכרעת ביהמ"ש בפסה"ד גוליה טייר ו-46 אח' נ' הרשות המוסמכת¹, אשר בעקבותיו ניתנה ההחלטה המנהלית בעניין יהודי לוב. זאת, תוך שאציג את המחקר ההיסטורי ככלי חשוב ומרכזי במאבקם של יהודי לוב, בדרכם להכרה כ"ניצולי שואה" לאורך השנים (זאת, החל משנת 1953 ועד לשנת 2010). כמו כן, אבקש להתחקות אחר העת בה הכירו מוסדות לאומיים שונים של מדינת ישראל ב"שואת יהודי לוב". בחירתי בשאלת מחקר זו נובעת מתפיסתי לפיה לא דובר די הצורך על קורותיהם של יהודי לוב בזמן מלחמת העולם השנייה וחוויתם את השואה. הדעה הרווחת בקרב הציבור הישראלי, והקונוטציה המידית באשר מוזכרת המילה "שואה" הינה "שואת יהודי אירופה". השואה שחווי יהודי צפון אפריקה איננה שגורה בתודעה הישראלית, ועל כן אני מאמינה כי יש לחקור נושא זה באופן מיוחד, וזאת, בכדי לסייע להחדרתו לתודעת הציבור הישראלי. דברים אלו עולים אף מדבריו של הסופר הישראלי, יוסי סוכרי, אשר כתב את הרומן "בנגזי ברגן-בלזן": "רציתי לספר את סיפור שואת יהודי לוב, סיפור של השואה המושקטת שאף אחד לא ידע עליה, אף אחד לא דיבר עליה. רציתי לכתוב ולשים את זה בתודעה של הציבוריות הישראלית"² (הדגשות שלי, א"ב). תחום המחקר של שואת יהודי לוב נחקר באופן ממוקד על ידי מספר חוקרים. אמנם, משום היותו של תחום זה מדובר הרבה פחות, נותרו בו עדיין חללים פתוחים רבים שיש לחקור ולתת עליהם את הדעת. משום כך, הנני שמחה על האפשרות שניתנה בידי לחקור לעומק חללים פתוחים אלו, שעדיין לא דובר בהם די, ולנסות ולהציע להם פתרון.

2. סקירת מקורות: המקורות הרלוונטיים לצרכי הדיון בשאלתי המחקרית הינם בראש ובראשונה פסה"ד בעניין ברנס ויקטור ואח'י³, פסה"ד גוליה טייר⁴, מכתבו של היועץ המשפטי במשרד האוצר לשר האוצר דאז ד"ר יובל שטייניץ⁵ וההודעה לעיתונות המשותפת למשרדי ראש הממשלה והאוצר⁶ (להלן: "ההחלטה המנהלית"). יתרה, אעשה שימוש במאמרו של יעקב חגי-לילוף "המאבק להכרה ביהודי לוב "ניצולי שואה"⁷, ובתשובות אשר העניק לי מר לילוף לשאלות ששאלתי לאחר יצירת קשר עמו וזאת לצורך בחינת שאלת המחקר והצגת טיעוניי בקשר אליה.

מטרת הדיון בעבודת המחקר שלהלן הינה להאיר באור חדש את תפקידו המשמעותי ותרומתו הרבה של המחקר ההיסטורי לצרכי ההכרה בקבוצת יהודי לוב בישראל כ"ניצולי שואה". הספרות הקיימת בעניינם של יהודי לוב מדגישה רק בחלקה את חשיבות המחקר ההיסטורי ותרומתו לצרכי ההכרה. על כן, מטרת עבודתי זו הינה להשלים דיון קיים זה, וכן להאיר נקודות ממשק נוספות באור חדש תוך קשירתן לכלי המחקר ההיסטורי. יתרה, לצד עיסוקי בחשיבות המחקר ההיסטורי ככלי במאבקם להכרה של יהודי לוב כ"ניצולי שואה", אבקש לבחון האם יש לבכר כלי זה, או שמא יש לבכר כלים אחרים אשר שימשו במאבק עיקש זה.

3. דיון: א. סקירה היסטורית של פעולות יוצאי קהילת יהודי לוב בדרכם להכרה כ"ניצולי שואה" עד לשנות ה-60 של המאה ה-20: ראשית מסעם של יוצאי קהילת יהודי לוב לצרכי ההכרה בהם כ"ניצולי שואה" החל עוד בשנת 1953. לאחר חתימת הסכם השילומים בשנת 1952, והפיצויים שהחלו לקבל ניצולי השואה מאירופה, מר יוסף דעדוש, מזכ"ל התאחדות יהודי לוב בישראל, העלה רעיון לפיו יהודי לוב ייפנו לממשלת איטליה בתביעה לשילומים, בדומה לפיצויים להם זכאים יהודי אירופה ממשלת גרמניה. אמנם, ממשלת איטליה טענה כי

¹ וע (ת"א) 255/08 גוליה טייר ו-46 אח' נ' הרשות המוסמכת (פורסם בנבו, 07.4.2010)

² אבישי בורלא "מתוניס לאושוויץ" דבר ראשון 04.5.2016 www.davar1.co.il/16151/

³ וע (ת"א) 3571/02 ברנס ויקטור ואח' נ' הרשות המוסמכת (פורסם בנבו, תאריך 28.10.2004)

⁴ גוליה טייר, לעיל ה"ש 1

⁵ מכתב מיואל בריס, עורך דין, ליובל שטייניץ, שר האוצר (05.9.2010)

⁶ החלטה של משרד ראש הממשלה והאוצר "יוצאי לוב יצטרפו למעגל הזכאים לתגמולים" (14.9.2010)

⁷ livluv.org.il יעקב חגי-לילוף "המאבק להכרה ביהודי לוב "ניצולי שואה"⁷ מרכז מורשת יהדות לוב

סבלם של יהודי לוב עת מלחמת העולם השנייה, נבע כתוצאה מהוראותיה של ממשלת גרמניה והלחץ שהופעל על ידה. יתרה, נטען כלפיהם כי יוצאי לוב היהודיים אינם אזרחי איטליה, ולכן עליהם להפנות את תביעתם לפיצויים לממשלת גרמניה. בשלב הבא, נערכה פנייה לקונגרס היהודי העולמי, ומשלחת בראשות מר דעדוש יצאה לפגישה עם יו"ר הקונגרס היהודי העולמי, ד"ר נחום גולדמן. הפגישה הסתיימה בכישלון חרוץ משד"ר גולדמן סבר שאין ליהודי לוב קשר לתשלומי הפיצויים ממשלת גרמניה. לאחר כישלון הפגישה פנה דעדוש לקנצלר גרמניה באותה העת, ד"ר אדנאואר, בבקשה לכלול את יהודי לוב כחלק מהזכאים לתשלומי הפיצויים מגרמניה בשל קורותיהם וסבלם תחת השלטון האיטלקי שפעל ע"פ מדיניות גרמניה הנאצית ושימש כעושה דברה. התשובה שהתקבלה מלשכתו של אדנאואר הייתה מעודדת, נאמר בה כי אכן יש מקום לכלול את יהודי לוב כזכאים לפיצויים, ושלשם כך יש לפנות למחלקה הגרמנית המטפלת בפיצויים. לאחר קבלת התשובה "התאחדות עולי לוב בישראל" הגישה פנייה נוספת למשרד האוצר, והופנתה על ידו למשרדי "אורו". החל רישומם של יהודי לוב אשר שהו במחנות ריכוז, במחנות הסגר, במחנות כפייה ובמאסרים ללא משפט ועקב כך החלו אלפיים ניצולים מקרב יהודי לוב לקבל תשלומי פיצויים. אמנם, בשנת 1961, פנייתו של מר דעדוש למדור לחקירת פשעי הנאצים ולגדעון האוזנר (היועמ"ש לממשלה והתובע במשפט אייכמן), לזימון יהודי לוב להעיד במשפטו של אייכמן נותרה ללא מענה.

כל האמור בחלק שלעיל נלקח ממאמרו של יעקב חגי'ג' לילוף, "המאבק להכרה ביהודי לוב" ניצולי שואה".

ג. המחקר ההיסטורי ככלי למאבק יהודי לוב בזרם להכרה כ"ניצולי שואה" משנות ה-80 ועד למתן ההחלטה המנהלית בעניינם: בתחילת שנות ה-80 של המאה ה-20 פורסמו מחקרים הנוגעים לקורותיהם של יהודי לוב בזמן מלח"ע השנייה, תחת השלטון הפשיסטי-נאצי. פרסומם של מחקרים אלו של פרופ' רנצו דה-פליצ'ה מאיטליה, ד"ר רחל סימון, ד"ר עירית אברמסקי, פרופ' מוריס רומני ויעקב חגי'ג' לילוף הביאו לעליה בקבלת תביעותיהם של הניצולים, אך עדיין מספרם היה זעום.⁸ זאת בעוד שמאמצייהם של חברי הכנסת משה כחלון ויצחק כהן הן בוועדות הכנסת והן במליאה לא נשאו פרי.⁹ הצעות החוק של השניים אמנם עברו בוועדת הכנסת ובקריאות הראשונות, אמנם, בשל משמעת קואליציונית נדחו הצעות טרם אישורן בקריאה שנייה ושלישית¹⁰. כפי שניתן להיווכח מן האמור לעיל, פרסום מחקרים היסטוריים ע"י שורת חוקרים הצליח לעורר שינוי, אף אם ממוקד ומועט, והוביל לעלייה בקבלת תביעותיהם של ניצולים יוצאי קהילת יהודי לוב. זאת, בעוד שמאמצים פוליטיים לא נשאו פרי. לדידי, עובדה זו ממחישה ביתר שאת את חשיבותו של המחקר ההיסטורי ככלי וגורם משמעותי להכרה בשואת יהודי לוב לאורך השנים בהשוואה לגורמים אחרים. עובדה זו נובעת לתפיסתי ממהותו של המחקר ההיסטורי גורם בלתי תלוי ובעל יכולת לעמוד על רגליו העצמאיות הוא. כמו כן, המחקר ההיסטורי חשוף במידה מועטה בלבד למניפולציות ולניסיונות לתקוף את נכונותו בהשוואה לגורמים אחרים, בפרט בהשוואה לגורמים פוליטיים. בשנת 2002, במסגרת החלטת בימ"ש השלום (בשבתו כוועדת העררים) בעניין ברנס ויקטור ואח' נ' הרשות המוסמכת¹¹, נסב עיקר הדיון סביב שאלת התקיימותה של 'הלכת הפחד' בקרב יוצאי קהילת יהודי לוב. בחינת שאלת התקיימות 'עילת הפחד' בעניינם נעשתה על דרך הדיון במחקר ההיסטורי הקיים הנוגע לקורותיהם של יוצאי לוב. במסגרת ההחלטה מצוינת היעזרותו של המותב השיפוטי בספרו של ההיסטוריון יעקב חגי'ג' לילוף, "תולדות יהודי לוב", ובעדות שנתן לפי בקשת באי

⁸ שם

⁹ שם

¹⁰ שם

¹¹ ברנס ויקטור, לעיל ה"ש 3

כוח העוררים. לאחריו, פסק הדין גוליה טייר ו-46 אח' נ' הרשות המוסמכת¹² משנת 2010, בחן גם הוא האם בעניינם של יהודי לוב חלה 'הלכת הפחד'. בפסה"ד נערכה סקירה נרחבת של **מקורות היסטוריים** שונים; מאמרה של רחל סימון, "יהודי לוב על סף שואה", מאמרו של יעקב חגי' לילוף, "יהודי לוב בתקופת מלחה"ע השנייה תחת השלטון הפשיסטי-נאצי", פנקס הקהילות בהוצאת יד ושם – רשות הזכרון לשואה ולגבורה בכרך לוב – תוניסיה וכן מהדורתו השנייה של מאמרו של יעקב חגי' לילוף "יהודי לוב בתקופת מלחה"ע השנייה תחת השלטון הפשיסטי-נאצי" משנת 2006. בפסקה 66 לפסה"ד נאמר ע"י השופט הנכבד שלמה פרידלנדר; "לאור **המקורות ההיסטוריים** שנסקרו לעיל, והעדויות שנשמעו לפנינו בעררים פרטניים של יהודים לוביים רבים... יש להחיל גם על יהודי לוב את 'הלכת הפחד', ולהכיר בהם כ'נרדפים' לפי **חוק הפיצויים הגרמני**, וכזכאים לתגמול לפי **חוק נכי רדיפות הנאצים**". (הדגשות שלי, א"ב). פסה"ד בעניין טייר הציע למלא את החסר בכתיבתה של רחל סימון וכן בכתיבתו המוקדמת של יעקב חגי' לילוף, באמור בפנקס הקהילות וכך פתר את הקושי שעלה בפס"ד ברנס, לפיו לא ניתן היה להכיר ב'הלכת הפחד' כחלה בעניינם של יהודי לוב, משלפי המקורות ההיסטוריים שנבחנו באותה העת עלה כי בריחותיהם של יהודי לוב נבעו בשל הפחד מההפצצות ולא עקב רדיפתם (בשל יהדותם). עוד מוסיף הש' הנכבד פרידלנדר; "**סקירת העדויות ההיסטוריות** שהוגשו לנו מצביעה, לעניות דעתי, על סבירותו של התרחיש בדבר בריחה של יהודים לוביים לכפרים **מפחדו של הצורך הנאצי**; ולו בתור אחד המניעים לבריחה". (הדגשות שלי, א"ב). **ג. המחקר ההיסטורי והשפעתו על ההחלטה המנהלית בעניינם של יהודי לוב**: כפי שצוין לעיל, באפריל של שנת 2010, לאחר פנייה שנעשתה לבג"ץ והפניית הדיון בה לביהמ"ש השלום בתל אביב במתכונת של תביעה מרוכזת של יהודים יוצאי לוב, במסגרתה גם הופיע כעד מומחה ההיסטוריון יעקב חגי'-לילוף, חלה הרחבה בקרב מעגל יהודי לוב שתביעתם הוכרה, זאת כשעדיין לא התקבלה הכרה גורפת¹³. מאיר כחלון, יו"ר הארגון העולמי של יהודים יוצאי לוב, פנה לסגן שר האוצר דאז, יצחק כהן בעקבות התקדמות משמעותית זו. לאחר הפנייה שלהלן זימן האחרון ללשכה המשפטית של משרד האוצר בחודש אוגוסט של שנת 2010 את ד"ר עירית אברמסקי-בליי מ"יד ושם", וכן את **ההיסטוריון יעקב חגי'-לילוף** למתן עדות על פי **מחקריהם**. בפני הלשכה הוצגו **מחקרים רבים ומסמכים** (בינם התכתבויות שונות באיטלקית ובגרמנית) אשר הוכיחו ברמת ודאות גבוהה את סבלם של יהודי לוב עת מלחמת העולם השנייה ואת היכללותם ב"פתרון הסופי"¹⁴. לבסוף, בהמלצת סגן שר האוצר הכירה הלשכה המשפטית של משרד האוצר בכלל יהודי לוב שחיו בלוב בתקופת השלטון האיטלקי כ"ניצולי שואה". בתאריך ה- 5 בספטמבר בשנת 2010, שלח היועמ"ש של משרד האוצר מכתב אל ד"ר שטייניץ יובל, שר האוצר דאז, בבקשה לאשר את ההחלטה להכיר באופן גורף ביהודי לוב כ"ניצולי שואה" תחת עמידתם בתנאי הסף (ראה פירוט בהמשך), במכתב נכתב; "יש לציין, כי **העובדות ההיסטוריות**, עליהן נסמך פסק הדין, אושרו ובוססו **בחנות דעת היסטורית** שנמסרה לרשות, עובר למתן פסק הדין" (הדגשות שלי, א"ב). אמירה זו ממחישה את המסקנה בדבר הקשר העמוק של המחקר ההיסטורי ותרומתו הישירה לאישור ההחלטה המנהלית. בתאריך ה- 14 בספטמבר בשנת 2010, רה"מ מר בנימין נתניהו, ושר האוצר דאז, ד"ר יובל שטייניץ, חתמו על הרחבת החלטת ביהמ"ש השלום מחודש אפריל בשנת 2010, והביאו להכרה בכלל יהודי לוב החיים בארץ מלפני שנת 1953 ואשר נולדו בלוב עד חודש אוקטובר של שנת 1943 כ"ניצולי שואה"¹⁵. לפי ההחלטה המנהלית, ניצולי

¹² גוליה טייר, לעיל הי"ש 1

¹³ חגי'-לילוף, לעיל הי"ש 7

¹⁴ שם

¹⁵ שם

השואה יוצאי לוב אשר עילת תביעתם הינה רדיפות ופחד מן השלטון הנאצי זכאים לתגמול ע"פ חוק נכי רדיפות הנאצים (כאשר התגמול הינו תגמול רטרואקטיבי החל מחודש אפריל של שנת 2010).

כחלק מניסיוני לאבחן את **השפעת המחקר ההיסטורי על ההחלטה המנהלית בעניין יהודי לוב**, יצרתי קשר עם ההיסטוריון מר יעקב חגיגי לילוף, והפניתי אליו שתי שאלות. השאלות והתשובות מובאות כאן כלשונן; **1.** **האם לדידך למחקר ההיסטורי שנעשה בעניין "שואת יהודי לוב" הייתה השפעה כלשהי על ההחלטה המנהלית שהתקבלה בעניין יהודי לוב בשנת 2010? אם כן, מה הייתה מידת השפעתנו? תשובה:** **למחקר ההיסטורי על יהודי לוב בשואה תחת השלטון הפשיסטי-נאצי הייתה השפעה מכרעת על ההחלטה המנהלית**, שהתקבלה בעניין יהודי לוב בשנת 2010. המחקרים הציפו את הנושא והאירועים, שהסתמכו על מסמכים ומקורות בנושא, כמו גם, באיסוף עדויות של ניצולים במכלול האירועים השונים, במקומות ובזמנים השונים במשך התקופה **(הדגשות שלי, א"ב)**. החוקרים, בהסתמך על מחקריהם, הציגו והציפו את הנושא במרחבים השונים, שדנו בנושא:

- בפרסום מחקריהם בכתבי-עת היסטוריים.
- במתן הרצאות באקדמיה, בימי עיון (כולל בחו"ל), במרכזים פדגוגים, במרכזים שונים לניצולי שואה (כולל "יד ושם"), במפגשים עם משתתפים העומדים לצאת למצעד החיים וביקורים במחנות ההשמדה באירופה, בטכסים לציון יום השואה והגבורה, וכו'.
- במתן ראיונות בעיתונות (כולל כתבות מקיפות), בטלוויזיה וברדיו.
- במתן סקירות בועדות שונות בכנסת, שדנו בנושא.
- במתן עדויות בבתי משפט כ"עדים מומחים" בתביעות של ניצולים.
- בסיוע בהקמת פינות הנצחה ו"יד זיכרון" לנספים בתקופת השואה בלוב, תחת השלטון הפשיסטי-נאצי (כולל בחו"ל).
- בסיוע במאבקים של הארגונים של יהודים יוצאי לוב להכרת יהודי לוב "ניצולי שואה".
- במתן עדויות בלשכה המשפטית של משרד האוצר, כולל הצגת מסמכים ומקורות רבים, ששמשו אותם במחקריהם.

אם התשובה לשאלה הראשונה היא חיובית - אודה לך אם תענה על שאלה זו בנוסף.

2. **האם לדידך המחקר ההיסטורי לבדו הוא זה שהביא להכרה ב"שואת יהודי לוב" כפי שהתבטא בהחלטה המנהלית משנת 2010? או שמא נלוו לו גורמים נוספים אחרים? כמו כן, האם המחקר ההיסטורי יכול לעמוד בפני עצמו כאמצעי לשינוי חקיקתי ואו הכרה חקיקתית? תשובה:** אמנם למחקר ההיסטורי על יהודי לוב בשואה תחת השלטון הפשיסטי-נאצי הייתה השפעה מכרעת על ההחלטה המנהלית, שהתקבלה בעניין יהודי לוב בשנת 2010, אך **לא למחקר ההיסטורי לבדו (הדגשות שלי, א"ב)**. המחקר ההיסטורי היווה משענת הסתמכות חשובה ומכרעת, במשך השנים, למאבקים השונים, שהאיצו את קבלת ההחלטה המנהלית:

- תביעות של ניצולים בבתי-המשפט.
- מאבקים ותביעותיהם של הארגונים של יהודים יוצאי לוב.
- מאבקים בועדות השונות של הכנסת ואף העלאתם על סדר היום במליאת הכנסת.
- מתן עדויות של ניצולים ב"יד ושם" ובטכסים השונים לציון יום השואה והגבורה, ובתקשורת (עיתונות, רדיו וטלוויזיה). לגבי השאלה, האם המחקר ההיסטורי יכול לעמוד בפני עצמו כאמצעי לשינוי חקיקתי ואו הכרה חקיקתית? התשובה, **לא רק**, אף שיש למחקר ההיסטורי **השפעה מכרעת ועיקרית, ללא אישוש הדברים ע"י עדים וללא תביעות בבתי-המשפט והמאבקים של גורמים שונים מול מוסדות המדינה,**

ההחלטה המנהלית לא הייתה מתקבלת. אף שיש סיכוי קלוש, שעם השנים, בעתים של המחקרים, בסופו של דבר הייתה מתקבלת הכרה חקיקתית, אך הייתה מועילה רק לבודדים, ששרדו מהתקופה, אם בכלל: (הדגשות שלי, א"ב). **ד. הכרת מוסדות לאומיים ב"שואת יהודי לוב":**¹⁶ בתאריך ה- 26 לאוקטובר בשנת 2010, קיימה רשות "יד ושם" עצרת לזכרם של יהודי לוב אשר נספו בשואה, וזאת במלוא 68 שנים לשחרורה של לוב. בעצרת הזיכרון נכחו מאות מניצולי שואת יהודי לוב ובני משפחותיהם¹⁶. על אף הוצאתו לאור של פנקס הקהילות בהוצאת "יד ושם" (כרך לוב – תוניסיה) כבר בשנת תשנ"ז, עצרת הזיכרון שקיימה רשות "יד ושם" נערכה רק לאחר קבלת ההחלטה המנהלית בעניינם של יהודי לוב, כ- 14 שנים מאוחר יותר לשנת פרסומו של פנקס הקהילות. מנתונים אלו נראה כי המסקנה המתחייבת הינה כי קיומו של ידע היסטורי אינו די תמיד בכדי לזכות לקבלת הכרה מצד מוסדותיה הלאומיים של מדינת ישראל העוסקים בהנצחת השואה. מסקנה זו מתחייבת בכל הנוגע לשואת יהודי לוב, ואינה מעידה בהכרח על יתר קבוצות ניצולי השואה. נראה כי ההכרה בקורותיהם של יהודי לוב בזמן מלחמת העולם השנייה, הגיעה כאמור רק לאחר ההכרה המדינית הרשמית במה שעברו, **במסגרת ההחלטה המנהלית** בעניינם, כשקיומו של מחקר היסטורי גרידא לא הספיק בכדי לזכות את יהודי לוב בהכרה כזו. עובדה זו מעלה תהייה אפשרית (אשר נראה שתיוותר ללא מענה) והיא, מדוע ככל שהדבר נגע להנצחת קורותיהם של יהודי לוב בזמן השואה על ידי מוסדות לאומיים של מדינת ישראל, לא היה די בעצם הידיעה הממשית והעיגון ההיסטורי לקורותיהם? **2.** כפי שעולה מדו"ח **ועדת ביטון**,¹⁷ אשר הוגש לשר החינוך נפתלי בנט בשנת 2016, בספר הלימוד "מסעות בזמן-משלום למלחמה ולשואה", העוסק ברובו בעליית הנאצים לשלטון, השפעה זו על יהודי אירופה והשואה, מוקדשים רק **כחמישה עמודים** לקורותיהם של יהודי צפון אפריקה בתקופה זו. כפי שנאמר בדו"ח; "נראה שיצרו פה שוליות מכוונת לגורל יהודי צפון אפריקה לעומת יהודי אירופה"¹⁸. מהדו"ח עולה המלצה ברורה **להרחיב את כלל הדיון במלה"ע השנייה בצפון אפריקה**, ואף מוצע להשתמש בספרו של יוסי סוכרי שאוזכר לעיל, "בנגאזי ברגן בלזן", כדוגמה נגישה לביטוי הקשר בין יהודי צפון אפריקה ליהודי אירופה במלה"ע השנייה. לדידי, מעניין לשאול האם ההחלטה המנהלית בעניין יהודי לוב וכן יתר ההחלטות המנהליות שנגעו ליהודי צפון אפריקה בתקופת השואה, הכשירו את הקרקע לדיון **בשואת יהדות המזרח** במסגרת הדו"ח, וסייעו למסקנה בדבר החשיבות שבלימוד ובהעברת תחום זה לתודעה של ציבור התלמידים בישראל.

4. סיכום: ההחלטה המנהלית בעניינם של יהודי לוב מהווה רק את קצה קצהו ונקודת שיאו של מסע ארוך ומפרך אשר נמשך עשרות שנים. כפי שעולה מן האמור לעיל, אין ספק בדבר מרכזיותו וחשיבותו של כלי המחקר ההיסטורי במאבקם של יהודי לוב בדרכם להכרה "כניצולי שואה". אמנם, נראה שעל אף חשיבותו הרבה, כלי זה לבדו לא יכול היה להביא לאותה הכרה רשמית ומיוחלת. זאת, ניתן ללמוד מתשובותיו המנומקת של ההיסטוריון מר יעקב חגיג'י-לילוף, מן ההכרה המאוחרת של מוסדותיה הלאומיים של מדינת ישראל ב"שואת יהודי לוב" וכן ממיעוט העיסוק בלימודי ההיסטוריה במערכת החינוך בשואת יהודי צפון אפריקה, ושואת יהודי לוב בפרט. נראה שקבלת ההחלטה המנהלית בעניינם של יהודי לוב היא אשר יצרה קרקע פורייה להכרה הציבורית ביהודי לוב כ"ניצולי שואה". כלומר, למרות קיומו של מחקר היסטורי, והכרה משפטית ביחידים יוצאי לוב כ"ניצולי שואה" כבר בשנות ה- 60, דרכם של אלו ללב התודעה

¹⁶ "עצרת לזכרם של יהודי לוב שנספו בשואה" **יד ושם רשות הזיכרון לשואה ולגבורה** אודותינו 26.10.2010 www.yadvashem.org/yv/he/about/events/event_details.asp?cid=49

¹⁷ **דוח ועדת ביטון להעצמת מורשת יהדות ספרד והמזרח במערכת החינוך (2016)**.

¹⁸ שם

הישראלית כ"ניצולי שואה" לא הייתה יכולה להתבצע לולא הכרה חוקתית ורשמית מצד מדינת ישראל, אשר התבטאה כאמור בהחלטה המנהלית, כשגורם מכריע שהוביל אליה הינו המחקר ההיסטורי.